

„Tájkép fohással”

BAKA ISTVÁN-VERSEK 1969-1995.

ez a bevezetés

Az idei könyvhétre jelent meg a hüvelykujj-vastagságú könyv, Baka István költő gyűjteményes kötete. Csordás Gábor *A szerkesztő jegyzetében* röviden beavatja az olvasókat a kiadvány történetébe, ezért erről nem kívánok szólni. Lehet, hogy ennél a visszaemlékezések érdekesebbek: lehet, hogy az anekdoták fényében föl villanó ember kíváncsiságot gerjesztene művei iránt is; lehet, hogy a személyesség a jó értelemben vett reklámot jelentené... Lehet. Baka István meghalt – ám míg a halál nem lett személyes sorsává, a küzdelem szüneteiben a Műre figyelt.

Hihetetlenül gazdag termésű az a rövid idő, amelyet a betegség szorításában töltött: A Szegedi Nemzeti Színház 1993 elején mutatta be *A KORINTHOSZI MENNYASSZONY* című szomorújátékát, ugyanebben az évben karácsonyra jelent meg *CARL MICHAEL BELLMANN: FREDMAN EPISZTOLÁI ÉS DALAI* című kötete, a versek javát Baka fordította. 1994-ben Pécsen jelent meg a *SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA*, a 88 *HÍRES VERS ÉS ÉRTELMEZÉSE A VILÁGIRODALOMBÓL* című válogatásában Szergej Jeszenyinnek két versét – Bokraink közt, Aranylik, őszül – elemezte. Az utolsó kilenc hónap alatt a következő könyvei jelentek meg. *NOVEMBER ANGYALÁHOZ* (Pécs, 1995.), *OROSZ SZMBOLISTA KÖLTŐK* (Szeged, 1995.), *NYIKOLÁJ GUMILJOV VERSEI* (másokkal; Szeged, 1995.) – és kéziratban maradt (reméljük, nem örökre!) a *PUSKIN*- és a *BRODSZKIJ*-válogatás. S akkor még nem is említettük felívelő publicisztikáját, amelyből szintén készült kiadás.

meditáció és/vagy erőgyűjtés

Örök emberi vágy a halhatatlanság. Mesék, mítoszok, filozófiák, vallások helyett Örkény egypercesének csattanóját idézem: „Túlélsz, te pöcök!”. Az élőlények végül „tárgyasulnak”, létük csak elképzeltlen hosszabbodik, hosszabbodhat meg. „A művészet örök, a többi por...” Gauthier a régi latin mondást aktualizálta, azt, melyet iskolás korában akármik megtanulhatott: *Ars longa, vita brevis*. De mi dolgunk nekünk, olvasóknak mások halhatatlansági kísérleteivel? A mi leendő, utolsó egyedülletünkön mit segít, segíthet-e Baka István? Vagy bármelyik költő, művész? Akármik...

Baka István tudatosan, gyermekkorától kezdve költőnek készült. Első megjelenésétől meghatározta alkotásait az idő és a hely: egyszerre volt

megélője és megéneklője a kornak. Ám éppen azért, hogy legyőzze a pillanatnyi időt, a mindenkori jelent, visszahúzódott az általa alkotott világba. A létező és a teremtet világ alagútjai, aknái, labirintusai, tekervényei, tájai és helyszínei úgy kapcsolódtak össze, hogy már létrejöttük során zárványba zárták az időt.

Mit tudott Baka? A megörökített pillanat csak metszet, személyes indítatású hangulat, amelynek értéke, fontossága a távolodással eltűnik. A személyesség, amennyire megejtő a megszületés pillanatában, annyira erősíti az avulást: minden ember személyes idejét éli. A magát József Attila-tanítványnak valló költő gimnazistaként felfigyelhetett a szinte vele egyidős példakép gondolatára: „Hiába füröszöd önmagadban, /Csak másban moshatod meg arcodat.” Talán ez lehet a halhatatlanság egyik titka? Olyat alkotni, amely részévé válhat mások életének, amely fölkelte a vágyat, a kihívást, hogy az adott mű befogadásával egy virtuális világba lépünk át mi is?

Nem tudom. Nem tudom megfogalmazni. Nem tudom megmagyarázni. Csak azt tudom, hogy ha Baka István verseit olvastam és olvasom, akkor a magyar, az emberi és a különféle minősítésű kisebb kultúrák, kultúrkörök világába, vonzásába kerülhetek, amely ismerős és ismeretlen egyszerre. S akkor egyszerre átléphetem létem korlátait! Azt hiszem, erre az örök emberi vágyra épülnek a társasjátékok (legegyszerűbb és legdivatosabb formájukban a kalandjátékok) – s aki ennek ízére rákapott, az hiszi is a régi mondást: homo sapiens homo ludens. Baka azon kevés költők közé tartozott, nem, tartozik, akik ezt a teremtet világot a létezőhöz olyan közel hozzák, amennyire csak lehetséges!

első kísérlet

A TÁJKÉP részlete, képzete, időbeli és szellemi „maradványa” a tájnak. A Szekszárdon és Szegeden élő, a két város között ingázva alkotó költő földrajzi élménye Szovjetuniótól Svájcig terjedt – nem volt nagy utazó –, a művész előtt azonban éppen úgy nincs határ, akár a képzelődő, fantáziáló olvasó előtt. Kosztolányi tudta a titkot: a boldogság, a kincs az egyszerre-ott-lét megélésének lehetőségét jelenti (lásd a *Boldog, szomorú dal* és a *Hajnali részegség* sorait). Baka tudta, hogy az ember elvágódik a saját életéből, de néha fél ettől a játéktól, néha pedig elfelejti a mikéntjét.

A kötetborító homályos, szürke tája sugallja a Baka-világ sötéttségét is, ám valójában nem sötétebb a költő által teremtet, mint az, amelyben ő élt, mi életünk vagy az immár nélküle élhető jövő. Bár nem tartozik a recenzióhoz, itt hívom fel a figyelmet a költő prózájára: *SZEKSZÁRDI MISE* (kisregények és dráma; Bp., 1984), *A KISFIÚ ÉS A VÁMPÍROK* (kisregények és dráma; Bp., 1988.) és a *BEAVATÁSOK* (kisregények és versek; Bp., 1991.) – ezekben más távlatból vizsgálhatjuk a Baka-univerzumot.

A táj kelet-európai. A Kelet-európai táj. (?) Helsingör(?) vagy Szekszárd, Sárd vagy Döbling, orosz városok (a történelemben talán legtöbbször nevet változtató Pétervártól Odesszáig) és bolgár mezők települései... Közös bennük az elhanyagoltság. Baka nem az okait vizsgálja ennek, hanem az emberhez igazodó, idomuló tájat ábrázolja. A szürrealista költészet egyik kifejezőeszköze, az antropomorfikus látásmód nemcsak a József Attila-hatást jelzi (Baka versekkel tiszteleg vállalt elődje előtt), hanem az egyre kényyszerűbb

szimbiózist is: a világ, akárcsak Dorian Gray arcma, a benne élők igazi (?) lényegét tükrözi vissza. Látszólag egyszerű költészet ez, csak a világ horizontja fordult el egy meglehetősen kényelmetlen szögbe – vagy a mi szemünk már hozzá szokott ehhez a nézőponthoz?

A táj nemcsak elhanyagolt: ellenséges is. Már a *MAGDOLNAZÁPOR* (Bp., 1975.) verseiben is ilyennek ismerhetjük meg, akár a természeti, akár az emberi környezetet rögzíti. Itt még tetten érhető a fiatal költő módszere: a lét (és a politikai helyzet) viszonyait kapcsolja egybe. Az allegória felé mozdulna el – s talán szerencsés is, hogy Baka olyan keveset ír (most ne vizsgáljuk, milyen okból): kiforogja költészetéből ezeket az eszközöket. Ez a változás nyomon követhető a *TŰZBE VETETT EVANGÉLIUM* (Bp., 1981.) kötet verseiben, valamint a *DÖBLING* (Bp., 1985.) alkotásaiban. S nem a neoavantgárd, a tárgyias líra vagy a későbbi posztmodern felé fordul, hanem a képre „esküdve” a konzervatívnak bélyegzett mívelt szépirodalom folytatója lesz. (Ilyen jellegű megközelítéseket olvashatunk a Forrás 1996/5. illetve az Új Dunatáj 1996/2. lapjain – előbbiben bibliográfia is található.) Hogy ebben a váltásban mennyit segít neki a rengeteg fordítás, ezt más, avatottabb mérheti föl.

Baka tája átmenetiséget ábrázol. Az átmenetiség egyrészt az időben jelentkezik: napos idő és esős, napszakok változása, évszakok fordulója – s ami nehezebb, az életszakaszok, illetve a történelmi, politikai korszakok keveredése és elválása. Másrészt ez az átmenetiség a város és a kisváros/falu, a Nyugat és a Kelet, a centrum és a periféria kettőségében jelenik meg (*Háborús téli éjszaka, Liszt Ferenc éjszakája a Hal téri házban, Döbling*). S mindehhez társul a létező és a teremtet világ egymásba villódzása.

második kísérlet

A FOHÁSZ elismerése annak, hogy segítségre szorulunk. Az önérzet háttérbe kerül; nemcsak esendőek, gyengék is vagyunk. A költő is. Ő sem fohászkodik másként, legföljebb annyival nehezebb a helyzete, hogy nem tudja: kihez is szóljon.

Baka István istenes költészetéről nem egy szemináriumi vagy doktori értekezés születhet. Az olvasó szemelgetheti ezeket a verseket, s (majd) összevetheti őket a szerző más szavaival – riportokkal, esszékkal, levelekkel, visszaemlékezésekkel –, s eldöntheti: az ő Baka-képéhez mennyiben tartozik hozzá Isten (és az milyen Isten), illetve a saját Isten-képéhez hozzá tartozik-e Baka István vívódása. Most azonban másra hívom föl a figyelmet.

A fohászok sem indokaikban, sem kifejezésükben nem különböznek az általános értelemben vett, szótári magyarázatokkal behatárolt emberi megnyilatkozásoktól. Baka éppen azt írja meg, amit valamennyien érezhettünk!

Látszólag szerepeket játszik: a költő szerepét; ismert, korábban létező személyeket (magyarokat és nem-magyarokat) szólaltat meg; mások kitalálta figurákat kelt életre (Yoricktól Don Joséig) vagy maga teremti ilyeneket: Sztjepan Pehotnij alakja. A sok-sok szerep azonban arra jó, hogy kimondja a „titoktalant”: „élni kell! / S ha élni kell, a kő is énekel.” (*November angyalához*)

A fohász, a kimondott ige tett is egyben. Az időhöz kötött, de megragadja az időt. Baka szerint a lét bizonyítéka – s itt nem az ún. betegség-versekre gondolok (mert lesz/van ilyen csoportosítás is) – a fölismerés: az élet élet. Adynál találkozhattunk ilyen értelmezhetetlen paradoxonokkal („Jaj, de szép

a Szép.”), Baka ezt ki sem mondja. „Tudjuk ezt mi is, s velünk együtt mindenki: a panaszban, a fohászban benne rejlik az ígélet reménye (*Fredman szonettjeiből*, 1992.)

Az *ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN* című 1990-es válogatott gyűjtemény még egy másik költőt mutatott, noha az újítás, a megújulás már benne rejlett az utolsó ciklusok költeményeiben. E könyv záródarabja volt az 1989-es vers, amelyet a végső összegzés címévé emelt: *Tájkép fohással*. Érdekes elolvasni ezt a verset – és hozzágondolni a kort, a kötet létrejöttének körülményeit! Baka akkori fohásza – „Talán te írod, Istenem, / a föld színére versedet? / Hozzád foháskodom – nekem / add meg, hogy benne rím legyenek!” – más jövőhöz, más olvasói kapcsolathoz kötődik, de benne rejlik a lényeg: a befogadónak [Önnek, neked, nekem, neki] a világ és az emberek a fontosak igazán. Legfeljebb Isten és/vagy a műalkotás segít(het) a harmónia kialakításában.

Az 1994-ben írt *Csak a szavak* már egyedül az olvasóhoz szól. Sem az Isten, sem a világ, sem a mű nem fontos, csak a másik ember: „a szótáradba írj be s néha / lapozz föl engem s leszek”. A lecsupaszított segítségkérés, a beszélt nyelvi megszólalás, a gesztusok – és a hozzá választott verstani, poétikai eszközök... De inkább a költőre hallgassunk!

harmadik kísérlet

Nagy költészet született, a szemünk előtt. A *FARKASOK ÓRÁJA* (Szekszárd., 1992.), a már említett *SZTYEPAN PEHOTNIJ TESTAMENTUMA* és a *NO-VEMBER ANGYALÁHOZ* kötetek versei egy újabb pályaszakaszt alkottak a költői életműben. Ezt ismerte föl Baka akkor, amikor hozzákezdett az újabb gyűjteményes kötet munkálataihoz. Nem akart meghalni. Nem ércnél maradóbbról emléket kívánt állítani, hanem fölmérni: meddig jutott, honnan kell továbblépnie. Az 1994-es műtétet követő lábadozás közben, ha optimista volt, akkor még három, öt évben reménykedett. „Még nem vagyok a csúcson” – mondta akkoriban, Szív Ernő tanúsága szerint.

Furcsa fél évtized jutott a költőnek. Győzelmet kiáltottak és az összeomlás határán álltunk, állunk. Békés átmenetet éltünk meg és háborús fenyegetéseket. Európa-ház és balkanizálódás – mintha sűrítve ismételte volna meg az idő az utolsó száz vagy ötven évet. Baka nem akart részt venni ebben a nyüzsgésben, pontosabban: nem „dőlt be” a történelmi idő cselének. Folytatta szigorúan igényes munkáját, és örült, ha érezte: odafigyelnek arra, amit ír. Újra és mindig újra hitt a szó, a mű, az igazság erejében, miközben a saját énjébe bújt Lu[car]ci[ó]fer[ma] fonákját élette vele minden reményének.

Baka és alakjai virtuális létükkel és létezésükkel hálót csomóznak. Nem lelkeket ment ez a költészet – talán nem is volt ilyen célja sosem –, mégis: embernek készült. Kapaszkodónak és lenyűgözőnek. Segédeszköznek a mindegyikhez, hogy az elviselhető legyen. S amíg használjuk, kitart, addig él a mester is. Élünk mi is. S ez a legtöbb, mi elmondható.

(Pécs, *Jelenkor* Kiadó, *Élő Irodalom* sorozat 1996. Á.: 960,- Ft)

ez nem a befejezés

(Köszönöm a szegedi Deák Alapítvány és a Szegedért Alapítvány segítségét!)